

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku

Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti

Valentina Dravec

EMOCIONALNI RAZVOJ DJECE RANE I PREDŠKOLSKE DOBI

ZAVRŠNI RAD

Slavonski Brod, 2018.

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku

Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti

Integrirani preddiplomski i diplomski sveučilišni studij ranog i predškolskog odgoja i
obrazovanja

Valentina Dravec

EMOCIONALNI RAZVOJ DJECE RANE I PREDŠKOLSKE DOBI

Završni rad

Predmet: Razvojna psihologija

Mentor: dr.sc. Lara Cakić, doc.

Student: Valentina Dravec

Matični broj: 379

Slavonski Brod, rujan 2018.

SAŽETAK:

Emocije su sastavni dio ljudskog života, uključene su u kognitivno procesiranje, socijalno ponašanje i tjelesno zdravlje. Izražavaju spremnost uspostavljanja, održavanja ili promjene odnosa prema okolini. Najraniji emocionalni život djeteta čini privučenost ugodnim podražajima i povlačenje pred neugodnim podražajima. Postupnim razvojem emocije postaju jasni, dobro organizirani signali. U temeljne emocije ubrajamo: radost, strah, iznenađenje, interes, ljutnju, tugu i gađenje. Novorođenče se ispočetka osmjehuje kada je sito i tijekom sna, a krajem prvog mjeseca reagira osmijehom na zanimljive i dinamične prizore. Bržom obradom informacija javlja se glasan smijeh te se počinju smijati i suptilnijim događajima i prizorima. Ljutnja se češće pojavljuje u dobi od četvrtog do šestog mjeseca. Učestalost i intenzitet ljutnje, kao i straha, povećava se do polovine prve godine života. Strah od nepoznatih osoba najčešći je strah u dojenačkoj dobi. Ako je dijete sigurno privrženo, koristit će roditelja kao sigurnu bazu za istraživanje. Sigurna privrženost može biti presudna za razvoj samoregulacije, empatije u ranom djetinjstvu, a dokazano je da je povezana i s emocionalnom inteligencijom djece. Pokazatelji dobrog emocionalnog stanja djeteta su sposobnost kontroliranja emocionalnih doživljaja i prikladno reagiranje u emocionalnim situacijama. Stabilne individualne razlike u reaktivnosti i samoregulaciji čine temperament. Od presudne je važnosti poticajna okolina koja će uvažavati djetetov temperament i omogućiti povoljne ishode odgoja. Roditeljski stil, prihvaćanje djeteta i osjetljivost za njegove potrebe mogu značajno utjecati na emocionalni razvoj djeteta.

Ključne riječi: emocionalni razvoj, temeljne emocije, privrženost, temperament, emocionalna inteligencija

SUMMARY:

Emotions are fundamental part of everyday life, including cognitive processing, social behavior and physical health. They allow us to establish, maintain or change our attitude towards environment. Child's earliest emotional life is based on being attracted by pleasant stimuli or being retreated by unpleasant one. As they develop, emotions become well-organized signs. Fundamental emotions are: joy, fear, surprise, interest, anger, sorrow and disgust. At first, newborn smiles when he's asleep or full-fed. By the end of the first month, smile becomes usual reaction to interesting and dynamic scenes. As processing of informations becomes faster, laughter appears even when the scenes are more subtle. Anger appears at age of four to six months. Frequency and intensity of anger, as well as fear, increases in the other half of the first year of life. Fear of unknown people considers to be the most frequent fear in that age. When children are safely affected to their parents, they will use that relationship as a safe base. Strong affection can predict emotional self-regulation, empathy in early childhood, as well as emotional intelligence. Self-regulation and suitable reactions in emotional situations are connected to well-developed emotional state. Stable individual differences in reactivity and self-regulation are called temperament. Every child has a right to grow in a stimulating environment, regardless of its temperament. Parenting style, acceptance and sensitivity have the greatest impact on emotional development.

Key words: emotional development, fundamental emotions, affection, temperament, emotional intelligence

SADRŽAJ:

1. Uvod	
1.1. Emocionalni razvoj.....	1
1.2. Emocionalni razvoj u dojenačkoj dobi i najranijem djetinjstvu.....	2
1.3. Razumijevanje i reagiranje na emocije drugih ljudi.....	4
1.4. Pojava emocija samosvjesnosti.....	5
1.5. Emocionalna samoregulacija.....	5
1.6. Usvajanje pravila o pokazivanju emocija.....	7
1.7. Privrženost – prvi emocionalni odnos.....	8
2. Temperament i razvoj.....	10
2.1. Struktura temperamenta.....	11
2.1.1. Temperament i odgoj djece: model stupnja podudaranja.....	12
2.2. Procjena temperamenta.....	14
3. Emocionalni razvoj u ranom djetinjstvu.....	15
3.1. Empatija u ranom djetinjstvu.....	17
3.2. Temelji moralnosti.....	18
4. Emocionalna inteligencija.....	20
5. Zaključak.....	22
6. Literatura.....	23

1. UVOD

1.1. Emocionalni razvoj

Osim što se razvija tjelesno, motorički i spoznajno, dijete postupno razvija i odnose prema sebi i ljudima iz svoje okoline. Prvi je djetetov odnos emocionalni odnos koji se razvija iz naslijeđenih mehanizama reagiranja pohranjenih u filogenetski najstarijim dijelovima mozga te se do kraja 6. mjeseca života diferencira u šest temeljnih emocija - strah, srdžba, veselje, tuga, gađenje i iznenađenje. Izražavanje emocija pomaže djetetu signalizirati okolini svoje potrebe i stupiti u sve složeniji odnos s okolinom. Dijete postupno uči ne samo izražavati emocije nego i razumjeti emocije ljudi koji ga okružuju. Snaga tog međusobnog odnosa i razumijevanja ovisi o djetetovu temperamentu koji je određen djetetovim biološkim predispozicijama i snažno oblikuje reakcije okoline na dijete. Socijalna okolina je ta koja daje modele za oponašanje načina i intenziteta emocionalnog izražavanja. Također, socijalnim učenjem se postiže samoregulacija ili vladanje sobom. Svakidašnje, dugotrajne interakcije djeteta i okoline dovode do razvoja privrženosti, specifične vrste odnosa koji ima značajnu ulogu u općem, a posebno emocionalnom i socijalnom razvoju djeteta. Daljnji razvoj socio-emocionalnih odnosa s okolinom karakteriziran je socio-kognitivnim razvojem unutar kojeg se paralelno odvija razvoj pojma o sebi i razvoj socijalnog razumijevanja okoline. Emocionalni i socijalni razvoj razmatraju razvojne osobine i procese - temperament, emocionalni razvoj u izražavanju vlastitih i razumijevanju tuđih emocija, razvoj privrženosti, socio-spoznajni razvoj u razumijevanju pojma o sebi i odnosa s drugima, razvoj samoregulacije i razvoj društvenosti (Starc i sur., 2004).

Andrilović i Čudina-Obradović (1994; prema Starc i sur., 2004) navode da se socijalizacija emocija događa na tri načina. Prvo dijete promatranjem i oponašanjem osoba u svojoj okolini uči koje će situacije izazvati pojedine emocije, a koje ne. U emocionalnom razvoju djece uočavaju se neke tipične razvojne faze u izražavanju i razumijevanju emocija do čega dolazi uslijed biološkog sazrijevanja organizma, povećanja složenosti socijalnih situacija i razvoja intelektualnih sposobnosti. Emocije djece predškolske dobi razlikuju se od emocija odraslih, jer se dijete ne zna suzdržati i pokazuje emocije otvoreno, jednostavnije su i spontane, česte, kratkotrajne, snažnije i nestabilne.

1.2. Emocionalni razvoj u dojenačkoj dobi i najranijem djetinstvu

Prve emocije koje dijete izražava jesu „svidanje“ (ugoda) i „nesvidnje“ (neugoda) (Brazelton, 1982; prema Vasta i sur., 1997).

Ta su svidanja i nesvidanja unutrašnje reakcije ili osjećaji koje nazivamo emocijama, a izvanjsko se izražavanje emocija naziva afektima (Malatesta i sur., 1989; prema Vasta i sur., 1997).

Izrazi su lica najpouzdaniji znakovi doživljavanja emocija jer djeca ne mogu opisati svoje emocije. Međukulturalna istraživanja pokazuju kako ljudi u čitavom svijetu na isti način povezuju fotografije na kojima su prikazani različiti izrazi lica s emocijama koje se nalaze u njihovoj podlozi. Ovi nalazi upućuju na to da su emocionalni izrazi urođeni socijalni signali. Temeljne su emocije univerzalne za sve ljude i druge primare, imaju dugu evolucijsku povijest tijekom koje su doprinosile opstanku i o njima se može zaključivati na temelju izraza lica (Camras i sur., 1992; prema Vasta i sur., 1997).

Najraniji se emocionalni život sastoji od dva opća stanja pobuđenosti - privučenost ugodnim podražajima i povlačenje pred neugodnim podražajima (Vasta i sur., 1997).

Perspektiva dinamičnih sustava omogućuje razumijevanje postupnog razvoja emocija u dobro organizirane signale (Berk, 2015).

Prema jednom gledištu, u korištenju određenih izraza za emocije sličnije onima odraslih, pomoći će skrbnici koji su osjetljivi na reakcije djeteta, ali ne odgovaraju na sve, nego odabiru koje će aspekte difuznog emocionalnog sustava zrcaliti (Gergely i Watson, 1999; prema Berk, 2015).

Kada dijete ima približno šest mjeseci, njegovo lice, glas i tjelesni stav stvaraju organizirane obrasce koji se smisleno mijenjaju u skladu s događajima u okolini. Sredinom su prve godine života emocionalni izrazi dobro organizirani i specifični. Radost, koja se najprije javlja u obliku blagog osmijeha, a zatim u obliku gromoglasnog smijeha, utječe na mnoga područja razvoja. Osmijeh potiče skrbnika na interakciju s djetetom i nježnost, a radost povezuje dijete i roditelja u topao odnos i učvršćuje djetetove sposobnosti koje se tek razvijaju. U prvim tjednima života novorođenče se osmjehuje kada je sito, tijekom REM sna te kao odgovor na nježne dodire i zvukove. Krajem prvog mjeseca života djeca se počinju osmjehivati na zanimljive prizore, ali oni moraju biti upadljivi i dinamični (Berk, 2008).

Socijalni osmijeh javlja se između šestog i desetog tjedna kada ljudsko lice počinje izazivati široki osmijeh kod djeteta (Sroufe i Waters, 1976; prema Berk, 2008).

Glasan smijeh pojavljuje se prvi puta u dobi od približno tri do četiri mjeseca što upućuje na bržu obradu informacija (Sroufe i Wunsch, 1972; prema Berk, 2008).

Djeca u dobi od 10 do 12 mjeseci, kao i odrasli, raspolažu različitim vrstama osmijeha ovisno o kontekstu (Dickson, Fogel i Messinger, 1998; prema Berk, 2008).

Novorođene bebe odgovaraju općom uznemirenošću na razna neugodna iskustva. Između četvrtog i šestog mjeseca do druge godine povećava se intenzitet ljutih izraza lica (Camras i sur., 1992; Stenberg i Campos, 1990; prema Berk, 2008).

Kognitivni i motorički razvoj usko je povezan s porastom ljutih reakcija s dobi. Kako dojenčad postaje sposobna za namjerno ponašanje, tako žele kontrolirati vlastite postupke i njihove učinke. Iako se izrazi tuge javljaju kao reakcija na bol, nestanak predmeta i razdvajanje, manje su uobičajeni. Strah se pojavljuje tijekom druge polovine prve godine. Starija dojenčad oklijeva prije igranja s novom igračkom, a dojenčad koja je tek počela puzati, pokazuje strah od visine. No, strah od nepoznatih osoba svakako je najčešći izraz straha. Mnoga djeca pokazuju strah od nepoznatih osoba, no hoće li to biti tako ovisi o nekoliko činitelja: temperamentu, prošlim iskustvima s nepoznatim osobama i o trenutnoj situaciji (Thompson i Limber, 1991; prema Berk, 2015).

Međukulturalna istraživanja pokazuju da odgojni postupci mogu modificirati strah od nepoznatih ljudi. Naime, djeca koja su naučena na prisutnost i brigu više odraslih osoba pokazuju manji strah od nepoznatih ljudi za razliku od djece koje na to nisu naviknuta (Tronick, Morelli i Ivey, 1992, Saarni i sur., 2006; prema Berk, 2015).

Jednom kada se strah razvije, dojenčad koristi skrbnike kao sigurnu bazu od koje kreće u istraživanje. Kognitivnim razvojem poboljšava se razlikovanje prijetećih i neprijetećih situacija, stoga strahovi opadaju. Ta je promjena adaptivne prirode, zato što će druge osobe, osim skrbnika, uskoro biti važne za razvoj djece (Berk, 2015).

1.3. Razumijevanje i reagiranje na emocije drugih ljudi

Djetetovo izražavanje emocija usko je povezano s njegovom sposobnošću tumačenja emocionalnih znakova u ponašanju drugih ljudi. Dijete otkriva emocije drugih ljudi putem prilično automatskog procesa emocionalne zaraze, na isti način kao što i odrasli mogu doživjeti radost ili tugu kad te emocije osjete kod drugih. U dobi između sedam i deset mjeseci djeca percipiraju emocionalne izraze lica kao organizirane obrasce i kao takve reagiraju na njih. Socijalno oslanjanje označava da djeca počinju shvaćati ne samo da emocionalni izrazi imaju značenje već i da predstavljaju smislene reakcije na specifične događaje ili predmete (Moses i sur., 2001; Tomasello, 1999; prema Berk, 2008).

Referenciranje se osobito često pojavljuje u dobi od osam do deset mjeseci kada dojenčad češće procjenjuje nepoznate ljude ili situacije u terminima vlastite sigurnosti (Berk, 2008).

Dojenčad bolje pamti emocionalne poruke zbog poboljšanja jezičnih vještina, vještina dosjećanja i sve češćih upozorenja koja se upućuju tek prohodaloj djeci. S 11 mjeseci reagiraju na odgovarajući način nakon pauze od nekoliko minuta, a s 14 mjeseci i nakon pauze od sat vremena (Mumme i sur., 2007; prema Berk, 2015).

Sredinom druge godine života djeca razumiju kako se emocionalne reakcije drugih ljudi mogu razlikovati od njihovih (Repacholi i Gonik, 1997; prema Berk, 2008).

S prijelazom iz dojenačke dobi u najranije djetinjstvo ne reagiraju samo na emocionalne poruke drugih, nego te signale koriste kako bi otkrila unutrašnja stanja drugih ljudi i usmjerila svoje ponašanje (Berk, 2008).

U istraživanju, koje jasno pokazuje ovaj proces, ispitivana je interakcija jednogodišnje djece i njihovih majki na napravi koja stvara privid ponora. Dijete je stavljeno na plitku stranu, a majka i privlačna igračka nalazile su se na dubokoj strani ponora. Rezultati su pokazali da će majčin izraz lica regulirati ponašanje djeteta - kada je majka pokazivala radost i zanimanje, većina djece bi prešla na duboku stranu. No, ako je majka pokazivala strah ili srdžbu, samo nekolicina djece bi prešla preko (Sorice i sur., 1985, Walden i Ogan, 1988; prema Vasta i sur., 1997).

1.4. Pojava emocija samosvjesnosti

Emocije višeg reda koje obuhvaćaju sram, nelagodu, zavist i ponos nazivaju se emocije samosvjesnosti, jer uključuju povredu ili poboljšanje našeg doživljaja samih sebe (Saarni, Mumme, Campos, 1998; prema Berk, 2008).

Pojavljuju se krajem druge godine kad djeca u dobi od 18 do 24 mjeseca postaju svjesna samih sebe kao odvojenih i jedinstvenih pojedinaca. Ponos se također pojavljuje oko tog vremena, a zavist oko treće godine (Barrett, 1998; Lewis i sur., 1989; prema Berk, 2008).

Osim samosvijesti, emocije samosvjesnosti zahtijevaju i upute odraslih o tome kako se treba osjećati. Trebaju li se osjećati posramljeno, ponosno ili krivo razlikuje se od kulture do kulture. U zapadnjačkim se individualnim društvima potiče osjećaj ponosa zbog osobnog postignuća, a u kolektivističkim kulturama (poput Kine) pridavanje pažnje osobnim uspjesima uzrokuje nelagodu (Benedict, 1934, Lewis, 1992; prema Berk, 2008).

Kvaliteta povratnih informacija odraslih utječe na rane reakcije vrjednovanja sebe. Kada roditelji stalno komentiraju vrijednost djeteta i njegovu izvedbu, djeca doživljavaju intenzivne emocije samosvjesnosti, odnosno više srama nakon neuspjeha i ponosa nakon uspjeha. No, kada bi se roditelji više usmjeravali na poboljšanje djetetove izvedbe, tada bi poticali umjerene adaptivnije razine srama i ponosa i veću ustrajnost u teškim zadacima (Kelly, Brownell i Campbell, 2000; Lewis, 1998; prema Berk, 2015).

1.5. Emocionalna samoregulacija

Osim izražavanja širokog raspona emocija, djeca uče i kako upravljati svojim emocionalnim iskustvom. Emocionalna samoregulacija odnosi se na strategije koje koristimo kako bismo intenzitet ili trajanje svojih emocionalnih stanja doveli na ugodnu razinu koja nam omogućuje ostvarenje ciljeva. Samoregulacija zahtijeva nekoliko kognitivnih sposobnosti kao što su usmjeravanje pažnje, sposobnost inhibiranja misli, planiranje ili aktivno poduzimanje koraka potrebnih za smanjenje stresa (Eisenberg i Spinard, 2004; Thompson i Goodvin, 2007; prema Berk, 2015).

Također, zahtijeva voljno upravljanje u koje treba uložiti trud. Ova se kontrola s naporom postupno poboljšava kao rezultat razvoja mozga i uz pomoć skrbnika koji pomažu djeci u razvijanju strategija upravljanja intenzivnim emocijama (Fox i Calkins, 2003; Rothbart, Posener i Kieras, 2006; prema Berk, 2015).

Individualne razlike u voljnoj kontroli emocija vidljive su u dojenačkoj dobi i do ranog djetinjstva igraju bitnu ulogu u prilagodbi djece, zato se kontrola s naporom smatra glavnom dimenzijom temperamenta (Berk, 2015).

Dojenčad ima ograničenu sposobnost reguliranja emocionalnih stanja iako se mogu okrenuti od neugodnih podražaja ili sisati kada im osjećaji postanu preintenzivni. Lako postanu emocionalno preplavljeni te ovise o skrbnikovim intervencijama tješnja. U dobi između četiri i šest mjeseci sposobnost premještanja pažnje i tješnja samih sebe pomaže im u kontroli emocija (Axia, Bonichini i Benini, 1999; Crockenberg i Leerkes, 2003; prema Berk, 2015).

Krajem prve godine puzanje i hodanje omogućava dojenčadi reguliranje približavanjem ili povlačenjem od raznih podražaja (Rothbart i Bates, 2006; prema Berk, 2015).

Ako roditelji čitaju emocionalne signale dojenčadi i na njih prikladno reagiraju, ona će pokazivati više ugodnih emocija, manje će biti nemirna i lakše će ih biti umiriti (Crockenberg i Leerkes, 2004; Eisenberg, Cumberland i Spinard, 1998; Volling i sur., 2002; prema Berk, 2015).

Roditelji koji čekaju s intervencijom sve dok dojenče ne postane ekstremno uznemireno potkrepljuju ubranu djetetovu reakciju intenzivne uznemirenosti. Kad skrbnici ne reguliraju stresna iskustva za dojenčad, mozgovne strukture koje štite od stresa neće se pravilno razviti, a onda su djeca anksiozna, emocionalno reaktivna i imaju smanjenu sposobnost regulacije emocija (Crockenberg i Leerkes, 2000; Little i Carter, 2005; prema Berk, 2015).

Olson, Bates i Bayles (1990) u longitudinalnom su istraživanju proučavali interakcije majke i djeteta kao predikciju razvoja samokontrole. Istraživanje je u prve dvije godine proučavanja potvrdilo povezanost odnosa majke i djeteta s kasnijim razvojem sposobnosti kontrole impulsa, kognitivne kompetencije djeteta i temperamenta.

Tijekom druge godine, uslijed boljeg predočavanja i razvoja jezika, dolazi do novih strategija samoregulacije. Rječnik za razgovor o emocijama razvija se ubrzano nakon 18. mjeseca, ali

djeca te dobi još uvijek nisu dobra u korištenju jezika za upravljanje emocijama (Mascolo i Fischer, 2007; prema Berk, 2015).

1.6. Usvajanje pravila o pokazivanju emocija

Osim samoregulacije, djeci je važno naučiti što komuniciraju drugima. Djeca mlađe predškolske dobi posjeduju određene sposobnosti mijenjanja ekspresivnog ponašanja. U početku se time koriste u osobnim potrebama istodobno prenaplaćavajući stvarne osjećaje. Uskoro će naučiti kako prigušiti ekspresivno ponašanje i kako ga mogu zamijeniti drugim reakcijama, poput osmjehivanja kada se osjećaju razočarano. Svako društvo ima svoja pravila o prikladnosti pokazivanja emocija. Od samog početka roditelji potiču dojenčad na potiskivanje negativnih emocija tako što imitiraju njihove izraze sreće i iznenađenja što nije slučaj s izrazima ljutnje i tuge. No, tu se pojavljuje i razlika među spolovima. Dječake se više potiče na potiskivanje negativnih emocija, djelomično zato što ih teže reguliraju od djevojčica (Else-Quest i sur., 2006; Malatesta i sur., 1986; Weinberg i sur., 1999; prema Berk, 2015).

Djeca postupno stječu sposobnost prilagođavanja pravilima o pokazivanju emocija. Do treće godine sposobnost samoregulacije predviđa vještinu djece u pokazivanju emocija koju ne osjećaju, što je u velikoj mjeri ograničeno na osjećaje radosti i iznenađenja (Kieras i sur., 2005; prema Berk, 2015).

Djeca svih dobi teže glume ljutnju ili tugu za razliku od zadovoljstva (Lewis, Sullivan i Vasen, 1987; prema Berk, 2015).

U većini je kultura poželjno inhibiranje negativnih emocionalnih izraza. Iako se razlikuju po tome kako uče djecu inhibirati negativne izraze, kolektivističke kulture stavljaju poseban naglasak na to. Istraživanje provedeno u ruralnom Nepal u ispitalo je odgovore djece na emocionalno nabijane situacije, poput nepravedne roditeljske kazne ili vršnjačke agresivnosti. Hindu djeca su odgovarala da bi se osjećala ljutito, ali da bi to pokušali prikriti - što je u skladu s odgojem kojim se potiče kontrola emocionalnog ponašanja. Budistička djeca su odgovarala kako nisu osjećala ljutnju, jer se taj događaj ionako već dogodio, a to je u skladu s miroljubivosti koju naglašava religija (Cole i Tamang, 1998; Cole, Tamang i Shrestha, 2006; prema Berk, 2015).

U usporedbi s obje grupe, američka djeca radije izražavaju svoju ljutnju verbalno, jer zapadnjačke individualističke kulture daju prednost osobnim pravima i samo-izražavanju (Cole, Bruschi i Tamang, 2002; prema Berk, 2015).

1.7. Privrženost – prvi emocionalni odnos

Primarni skrbnici i djeca razvijaju snažan emocionalan odnos koji obilježava dojenačku dob i rano djetinjstvo. Dojenčad ostvaruje povezanost s poznatim ljudima koji odgovaraju na njihove potrebe do druge polovine prve godine. Freud je prvi sugerirao da je emocionalna povezanost temelj za kasnije odnose. Iz psihoanalitičke perspektive hranjenje je središnji kontekst u kojem se gradi bliska emocionalna povezanost (Berk, 2008).

No, poznatim eksperimentom iz 1950-ih dokazano je da privrženost ne ovisi o zadovoljavanju gladi. Skupina mladunčadi rhesus majmuna odgajana je u laboratoriju s dvije zamjenske majke, načinjene od žice i drveta. Harlow je želio utvrditi koliko će vremena mladunčad provesti uz pojedinu „majku“ te stupanj u kojem ona označava sigurnost za mladunčad u situacijama koje izazivaju strah. Istraživanje je pokazalo da je za razvoj privrženosti najvažnija pojava, nazvana „udobnost dodira“, pri hvatanju i priljublivanju uz majku (Harlow i Zimmerman, 1959; prema Vasta i sur., 1997).

Etološka teorija privrženosti najprihvaćenija je u tom pogledu. Prema Bowlbyjevoj etološkoj teoriji (1969, 1980; prema Berk, 2008) privrženost se razvija kroz četiri stadija: stadij preprivrženosti (od rođenja do 6 tjedana), stadij nastanka privrženosti (od 6 tjedana do 6-8 mjeseci), stadij jasno uspostavljene privrženosti (od 6-8 mjeseci do 18-24 mjeseca) i stadij stvaranje recipročnog odnosa (nakon 18-24 mjeseca). Dojenčad, pri odvajanju od skrbnika pokazuje separacijsku anksioznost. Separacijska se anksioznost, kao i strah od nepoznatih osoba, pojavljuje ovisno o temperamentu.

Tehnika kojom se procjenjuje kvaliteta privrženosti djece u dobi od jedne do dvije godine poznata je kao metoda nepoznate situacije. Mary Ainsworth i njezini suradnici osmislili su metodu koju čini osam kratkih epizoda koje uključuju kratka odvajanja od roditelja i njegovo ponovno vraćanje. Za određivanje sigurnosti privrženosti važne su reakcije dojenčadi na te

epizode. Iako se separacijska anksioznost razlikuje među skupinama, odgovor dojenčeta na ponovni susret presudan je za određivanje kvalitete privrženosti (Berk, 2015).

Prepoznat je obrazac sigurne privrženosti i tri obrasca nesigurne privrženosti. U obrasce nesigurne privrženosti ubrajaju se: izbjegavajuća privrženost, opiruća privrženost i neorganizirano-neorijentirana privrženost (Ainsworth i sur., 1978; Barnett i Vondra, 1990; Main i Solomon, 1990; Thompson, 2006; prema Berk, 2015).

Marvin i Pianta (2010) proučavali su odnos privrženosti i prihvaćanja, odnosno neprihvaćanja djetetove dijagnoze. U intervjuiranju je sudjelovalo 70 majki djece dojenačke i predškolske dobi s dijagnozom cerebralne paralize. U ovom slučaju prihvaćanje se pokazalo relevantnim čimbenikom za razvoj sigurne privrženosti.

Važni činitelji koji mogu utjecati na kvalitetu privrženosti su prilike za uspostavljanje bliskog odnosa, kvaliteta skrbi, karakteristike djeteta i obiteljski kontekst (Berk, 2008).

Proučavajući iritabilnost djeteta, responzivnost majke i socijalnu podršku, Crockenberg (1981) je zaključila da društvena podrška može ublažiti posljedice neresponzivnog majčinstva omogućujući novorođenčetu responzivnu zamjenu.

2. TEMPERAMENT I RAZVOJ

Smatra se da temperament utječe na emocionalni, kognitivni i socijalni razvoj djeteta. Temperament čine stabilne individualne razlike u kvaliteti i intenzitetu emocionalnih reakcija, razini aktivnosti, pažnji i samoregulaciji emocija (Rothbart i Bates, 1998; prema Berk, 2008).

Velik je interes istraživanja usmjeren na razlike između djece u njihovu temperamentu. Vjeruje se kako su psihološke osobine koje ga čine temelj ličnosti u odrasloj dobi (Berk, 2008).

Reaktivnost se odnosi na razlike u brzini i intenzitetu emocionalne pobuđenosti, pažnji i motoričkoj aktivnosti, a samoregulacija se odnosi na strategije koje mijenjaju reaktivnost (Rothbart, 2004; Rothbart i Bates, 2006; prema Berk, 2015).

Majke često reagiraju drugačije prema veseloj, prijateljski raspoloženoj djeci, nego prema nemirnoj i razdražljivoj djeci što može dovesti do različitih interakcijskih obrazaca majke i djeteta (Vasta i sur., 1997).

Njujorška longitudinalna studija (NYSL), koju su 1956. godine započeli Alexander Thomas i Stella Chess, revolucionarno je istraživanje razvoja temperamenta koje je pratilo 141 dijete od rane dojenačke do odrasle dobi. Rezultati su upućivali na to da temperament povećava vjerojatnost da dijete kasnije razvije psihološke probleme, ali ga ujedno na neki način može zaštititi od negativnih utjecaja života kod kuće (Berk, 2015).

Thomas i Chessova (1977; prema Berk, 2015) utvrdili su da i roditeljski postupci mogu značajno modificirati temperament djeteta. Nalazi su potaknuli daljnja istraživanja, uključujući stabilnost temperamenta, biološke korijene i interakcije temperamenta s odgojnim iskustvima djece.

2.1. Struktura temperamenta

Nakon opširnih intervjua s roditeljima utvrđena su tri sklopa osobina koje se često pojavljuju. Zaključeno je da postoje tri rana ponašajna stila, označena kao „lagan“, „težak“ i „suzdržan“. Dijete lakog temperamenta (40% uzorka) u dojenačkoj dobi brzo uspostavlja pravilne dnevne ritmove, općenito je veselo i lako se prilagođava na nova iskustva. Dijete je teškog temperamenta (10% uzorka) sklono negativnim i intenzivnim reakcijama, ima nepravilni dnevni ritam i teško se prilagođava na nova iskustva. Suzdržano dijete (15% uzorka) je neaktivno, pokazuje blage i suzdržane reakcije na podražaje, negativno je raspoloženo i sporo se prilagođava na nova iskustava. Mješavinu karakteristika temperamenta pokazalo je 35% djece (Berk, 2015).

Thomas i Chessova (1977; prema Vasta i sur., 1997) smatraju da utjecaj temperamenta na djetetov kasniji razvoj proizlazi iz stupnja podudaranja djetetova stila reagiranja i fizičke i socijalne okoline.

Interakcionistički model temperamenta i socijalnih odnosa implicira ulogu djetetove ličnosti u procesu privrženosti (Vasta, i sur., 1997).

Drugi model temperamenta, koji obuhvaća dimenzije zajedničke NYSL-u i modelima drugih istraživača, osmislila je Mary Rothbart (Rothbart, 1981; prema Berk, 2008).

Koliko učinkovito dijete može usmjeriti pažnju, inhibirati impulse i upravljati negativnim emocijama, toliko označava razlike u kontroli s naporima (Rothbart, 2003; Rothbart i Bates; prema Berk, 2015).

2.1.1. Temperament i odgoj djece: model stupnja podudaranja

Istraživanja temperamenta pokazuju kako djeca doprinose vlastitom razvoju. Osobine temperamenta dosljedna su predikcija emocionalnog, kognitivnog i socijalnog funkcioniranja.

U nekim slučajevima, kao kod sramežljive djece, društveno ponašanje je direktan rezultat temperamenta. U drugim slučajevima, društveno ponašanje povezano je s tim kako ljudi reagiraju na djetetov emocionalni stil (Berk, 2015).

Gordon (1983) je istraživanjem utvrdila da na opažanje djeteta kao lakog ili teškog temperamenta može utjecati i spol djeteta.

Sposobnost djece za kontrolu s naporom povezana je s raznim aspektima kompetencije, kao što su motivacija, ustrajnost, moralna zrelost, empatija i prosocijalno ponašanje (Rothbart, Posner i Kieras, 2006; prema Berk, 2015).

Ako djetetove dispozicije ometaju učenje ili slaganje s drugima, odrasli moraju dosljedno sprječavati njegovo neprilagođeno ponašanje. Stupanj podudaranja podrazumijeva stvaranje odgojne okoline koja uvažava dječji temperament uz poticanje adaptivnog funkcioniranja (Thomas i Chess, 1977; prema Berk, 2015).

I djeca teškog temperamenta i sramežljiva djeca imaju koristi od toplog, prihvaćajućeg roditeljstva (Berk, 2008).

Tablica 1 Dva modela temperamenta (Thomas i Chess,1977; Rothbart, Ahdi i Evans, 2000; Rothbart i Mauro, 1990; prema Berk, 2015).

Thomas i Chess		Rothbart	
Dimenzija	Opis	Dimenzija	Opis
Razina aktivnosti	Omjer aktivnih i neaktivnih razdoblja	Reaktivnost	
Ritmičnost	Pravilnost tjelesnih funkcija, poput sna, budnosti, gladi i izlučivanja	Razina aktivnosti	Razina opće motoričke aktivnosti
Distraktibilnost	Stupanj u kojem podražaji iz okoline pobuđuju ponašanje – primjerice, prestaje li dijete plakati kad mu se ponudi igračka	Opseg pažnje/ustrajnosti	Traženje pažnje ili interesa
Prilaženje/ povlačenje	Odgovor na novi predmet, hranu ili osobu	Strah	Oprez i uznemirenost u odgovoru na intenzivne ili nove podražaje, vrijeme prilagođavanja novoj situaciji
Prilagodljivost	Lakoća s kojom se dijete prilagođava u okolini, poput spavanja ili hranjenja na novom mjestu	Razdražljivost	Stupanj uznemirenosti, plakanja i cendranja izazvanih frustracijom odnosno sprečavanjem postizanja cilja
Opseg pažnje i ustrajnosti	Količina vremena posvećena aktivnosti, poput gledanja mobila ili igranja igračkom	Pozitivna emocionalnost	Učestalost pokazivanja radosti i zadovoljstva
Intenzitet reakcije	Razina energije u ponašanjima poput smijanja, plakanja, govorenja ili opće motoričke aktivnosti	Samoregulacija	
Prag reagiranja	Intenzitet podražaja potreban za izazivanje reakcije	Kontrola s naporom	Sposobnost voljnog potiskivanja dominantnog, reaktivnog odgovora kako bi se isplanirao i proveo u djelo adaptivniji odgovor
Kvaliteta raspoloženja	Količina prijateljskog, radosnog ponašanja u odnosu na neugodno, neprijateljsko ponašanje		

2.2. Procjena temperamenta

Temperament se procjenjuje na temelju intervjua ili upitnika. Takvi se izvještaji smatraju osobito korisnim, kako zbog svoje ekonomičnosti, tako i zbog roditeljskog poznavanja djeteta. Iako se roditeljske procjene kritiziraju zbog subjektivnosti, pokazuju umjerenu korelaciju s izravnim opažanjem djetetova ponašanja (Mangelsdorf, Schoppe i Buur, 2000; prema Berk, 2008).

Pri istraživanju bioloških temelja temperamenta istraživači upotrebljavaju fiziološke mjere, jer se inhibirana i neinhibirana djeca razlikuju po srčanom ritmu, razini hormona i snimkama električne aktivnosti čeonih režnjeva kore velikog mozga (Berk, 2008).

3. EMOCIONALNI RAZVOJ U RANOM DJETINJSTVU

Rano se djetinjstvo često opisuje kao razdoblje „energičnog otkrivanja“ (Erikson, 1950; prema Berk, 2015)

U predškolskoj dobi djeca razvijaju pozitivnu sliku o sebi, učinkovitiju kontrolu emocija, nove socijalne vještine, temelje moralnosti i jasnu svijest o sebi kao dječaku ili djevojčici. Djeca počinju misliti o sebi, usporedno im razvoj jezika omogućuje govor o sebi kao o subjektu (Harter, 1998; prema Berk, 2008).

Kada se taj pojam uspostavi, javlja se pojam o sebi kao objektu. Djeca tada mogu govoriti o svom znanju i vrjednovati svoje osobine. Kada predškolci opisuju sebe, obično navode konkretne karakteristike, poput izgleda, onoga što posjeduju i svakodnevnog ponašanja (Harter, 1996; Watson, 1990; prema Berk, 2008).

Djeca te dobi posjeduju određenu svijest o svojim psihičkim osobinama koristeći u samoopisima tipične emocije i stavove, također mogu povezati neku osobinu s njenim značenjem. Na primjer, razumiju da se stidljiva osoba ne osjeća ugodnu u društvu nepoznatih osoba (Heyman i Gelman, 1999; prema Berk, 2008).

Ono što najviše karakterizira pojam o sebi u predškolskoj dobi, vezanost je uz specifične predmete, odnosno posjedovanje. Većinu vremena djeca provode ostvarujući svoja prava nad predmetima - što nije odlika sebičnosti, nego djetetove samodefinicije. Djetetovu posesivnost treba prihvatiti kao znak samopotvrde (Fasig, 2000; Levine, 1983; prema Berk, 2008).

Usporedno s razvojem pojma o sebi u ranom se djetinjstvu javlja i samopoštovanje. Prosudbe koje donosimo o vlastitoj vrijednosti i osjećaji koji se javljaju na temelju tih prosudbi su među najvažnijim aspektima samorazvoja, jer utječu na emocionalno doživljavanje, buduće ponašanje i psihološku prilagodbu. Samopoštovanje predškolaca se prije svega temelji na prijateljstvima, ljubaznom ponašanju i svladavanju izazovnih zadataka (Marsh, Craven i Debus, 1998; prema Berk, 2008).

Djeca su sklona precjenjivanju svojih sposobnosti i podcjenjivanju težine zadatka (Harter, 1990, 1998; prema Berk, 2008).

Govor, razvoj pojma o sebi i postignuća u predočavanju pozitivno utječu na emocionalni razvoj, stoga djeca u dobi od druge od šeste godine bolje razumiju svoje i tuđe osjećaje i posjeduju bolju emocionalnu regulaciju. Također, emocija se samosvjesnosti češće pojavljuju nego kod dojenčadi. Razvoj rječnika djeci omogućuje razumijevanje i govor o uzrocima, posljedicama i znakovima emocija (Stein i Levine, 1999; prema Berk, 2008).

Između četvrte i pete godine mogu opisivati uzroke osnovnih emocija, s naglaskom na vanjske faktore. Naglasak na unutrašnja stanja koja uzrokuju određene emocije, u odnosu na vanjske faktore, povećava se s dobi (Levine, 1995; prema Berk, 2008).

Kada trebaju procijeniti kako se osoba osjeća u situaciji gdje nema jasnih znakova, predškolci će se osloniti na emocionalni izraz. Na primjer, na slici koja prikazuje nasmiješeno lice djeteta s polomljenim biciklom mnogi petogodišnjaci će zaključiti da je dijete sretno jer uživa u vožnji biciklom. Zaključujemo da se usmjeravaju na najočitiiji aspekt složene situacije i pritom zaboravljaju na druge relevantne informacije (Gnepp, 1983; Hoffner i Badzinski, 1989; prema Berk, 2008).

Na emocionalno razumijevanje može utjecati kvaliteta privrženosti roditelja i djeteta. Naime, sigurno privrženi predškolci češće s majkama razgovaraju o emocijama, a to im pomaže u procjenjivanju emocija drugih ljudi (Dennham, Zoller i Couchoud, 1994; Laible i Thompson, 1998, 2000; prema Berk, 2008).

Predškolci imaju i bolje razvijene strategije samoregulacije, znaju da mogu prilagoditi emocionalno uzbuđenje pokrivanjem očiju ili ušiju, razgovorom sa samim sobom ili promjenom cilja. Zbog razvijenije su mašte u ranom djetinjstvu uobičajeni strahovi - straha od čudovišta, duhova, mraka ili životinja. Na razvoj samoregulacije djece uvelike mogu utjecati roditelji, koji služe kao model prema kojemu djeca razvijaju vlastite strategije regulacije emocija. Kada roditelji imaju teškoća u svladavanju ljutnje i neprijateljskog ponašanja, to se negativno odražava na dijete (Eisenberg i sur., 1999; prema Berk, 2008).

Berg (2011) je istraživanjem povezanosti socio-emocionalnog razvoja s tri identificirana stila roditeljstva utvrdio da najbolje ishode daje autoritativni stil. Zaključci su dobiveni anketiranjem roditelja na temelju procjene igre, samopoštovanja, izljeva bijesa, interakcije s ljudima, rasporeda, promjenjivosti i ponašanja djeteta.

Temperament, uz roditeljski stil, znatno pridonosi razvoju samoregulacije, što znači da djeca koja intenzivno doživljavaju negativne emocije imaju teškoća u inhibiranju svojih osjećaja (Eisenberg i sur., 1997; Walden, Lemerise i Smith, 1999; prema Berk, 2008).

S razvojem pojma o sebi djeca će češće doživljavati emocije samosvjesnosti. Od ranog se djetinjstva stid povezuje s osobnom neadekvatnosti i lošom prilagodbom što može uzrokovati depresiju, povlačenje i razvoj intenzivne ljutnje i agresivnosti prema onima koji sudjeluju u izazivanju te emocije (Lindsay-Hartz, de Rivera i Mascolo, 1995; prema Berk, 2008).

Krivnja, za razliku od stida, može djelovati pozitivno na prilagodbu jer pomaže u odupiranju štetnim impulsima. Kako bi bila poticajna, važno je da se zadrži u odgovarajućim okolnostima i da ne bude praćena stidom. Krivnja djecu može motivirati da poprave štetu i ponašaju se obzirnije prema drugima (Ferguson i sur., 1999; Tangney, 2001; prema Berk, 2008).

3.1. Empatija u ranom djetinjstvu

Empatija se definira kao ponašanja koja koriste drugoj osobi, bez da se očekuje nagrada za sebe (Eisenberg i Fabes, 1998; prema Berk, 2008).

Ona je još jedna emocionalna sposobnost koja postaje uobičajenija u ranom djetinjstvu, a važan je motivator prosocijalnog ili altruističnog ponašanja. No, empatija ili emocionalno proživljavanje s drugom osobom ne dovodi uvijek do ljubaznog ponašanja i pomaganja. Kod neke djece empatiziranje s uznemirenom osobom dovodi do osobne uznemirenost, a to je povezano s djetetovim temperamentom. Dijete se u pokušaju ovladavanja negativnim emocijama usmjerava na sebe, umjesto na osobu u potrebi. Djeca koja su asertivna, društvena i dobra u regulaciji emocija sklonija su pomoći i utješiti druge u stresu, za razliku od djece koja su loša u emocionalnoj regulaciji (Eisenberg i sur., 1996, 1998; prema Berk, 2008).

Kod djece se uz osjećaj osobne uznemirenosti javlja i izražajni fiziološki stres - mrštenje, grizenje usne, brži otkucaji srca, porast moždane aktivnosti u desnoj moždanoj hemisferi (u kojoj se nastanjuju negativne emocije) - što upućuje na preplavljenost emocijama (Miller i sur., 1996; Pickens, Field i Nawrocki, 2001; prema Berk, 2008).

Značajnu ulogu, uz temperament, igra roditeljski stil. Djeca roditelja koji su topli i ohrabrujući i pokazuju osjetljivu brigu za svoje predškolce reagirat će na brižan način na

uznemirenost drugih (Eisenberg i McNally, 1993, Koestner, Franz i Weinberger, 1990; prema Berk, 2008).

Kažnjavajući roditeljski stil nepovoljno utječe na razvoj empatije kod djece. Klimes-Dougan i Kistner (1990; prema Berk, 2008) istraživanjem su utvrdili razliku između tjelesno zlostavljane djece i nezlostavljane djece iste dobi. Zlostavljana djeca su rijetko pokazivala znakove brige, a na nesreću svojih vršnjaka reagirala su strahom, ljutnjom i tjelesnim napadom. Time su dječje reakcije bile sukladne roditeljskim.

3.2. Temelji moralnosti

Teorije moralnog razvoja navode da se savjest počinje oblikovati u ranom djetinjstvu. Dok postupno ne postane regulirana unutrašnjim standardima, moralnost je ekternalno kontrolirana. Glavne teorije moralnog razvoja naglašavaju različite aspekte moralnosti. Tako psihoanalitička teorija stavlja naglasak na emocionalnu stranu razvoja savjesti, osobito na krivnju kao motivator ispravnog ponašanja. Izazivanje krivnje kod djece ne utječe uvijek pozitivno na razvoj savjesti. Djeca koja se strogo discipliniraju, primjerice uskraćivanjem ljubavi, nakon što su se loše ponašala mogu osjećati toliku krivnju da će taj osjećaj poricati (Kochanska, 1993; Tellings, 1999; prema Berk, 2008).

Discipliniranje koje se oslanja na prijetnje kaznom i gubitak roditeljske ljubavi čini djecu uplašenom i ne može dovesti do internalizacije moralnih pravila. Indukcija se navodi kao posebna vrsta discipliniranja koja motivira dijete na aktivnu posvećenost moralnim standardima (Hoffman, 2000; prema Berk, 2008).

Da bi bila učinkovita, mora se podudarati s djetetovim kapacitetom da ju razumije. Kod djece koja imaju razvijeniju empatiju nije potrebna primjena sile i bolje odgovaraju na indukciju. Kochanska (1995; prema Berk, 2008) je objasnila na koji način temperament utječe na roditeljske postupke koji potiču odgovornost i brigu za druge. Za inhibiranu dvogodišnju i trogodišnju djecu predikcija razvoja savjesti do pete godine bili su majčini obzirni disciplinski postupci. Na usvajanje roditeljskih standarda može ih se motivirati jednostavnim strpljivim taktikama kao što su sugestije, objašnjavanje i molbe. Za razliku od inhibirane djece, blago discipliniranje impulzivne djece ne pokazuje povezanost s moralnošću. Kod takve djece glavna je predikcija razvoja savjesti sigurna privrženost s majkom (Fowles i Kochanska, 2000; Kochanska, 1997; prema Berk, 2008).

Kako bi potaknuli rani moralni razvoj, roditelji moraju svoje odgojne postupke uskladiti s temperamentom djeteta. Teorija socijalnog učenja naglašava moralno ponašanje, za koje smatra da se usvaja putem potkrepljenja i modeliranja. Da bi se dobro ponašanje potkrepljivalo, ono se prvo mora spontano pojaviti (što u početku i nije tako čest slučaj). Zbog toga se vjeruje da djeca više uče putem modeliranja, opažajući ljude koji se ponašaju na prikladan način Bandura (1977; prema Berk, 2008).

Na kraju ranog djetinjstva takva će se djeca ponašati prosocijalno bez obzira na prisutnost modela (Mussen i Eisenberg-Berg, 1977; prema Berk, 2008).

Kognitivno-razvojna perspektiva zastupa stajalište o djeci kao aktivnim misliocima. Predškolci tako razlikuju moralne imperativne od socijalnih konvencija i pitanja osobnog izbora (Nucci, 1996; Smetana, 1995; prema Berk, 2008).

Oni smatraju da je narušavanje moralnih imperativa, poput krađe jabuke, gore od povrede socijalnih konvencija, kao što je jedenje sladoleda prstima. Moralni razvoj je postupan proces koji ne završava do kraja ranog djetinjstva, nego se proteže i u odraslu dob (Berk, 2008).

4. EMOCIONALNA INTELIGENCIJA I ODNOS S PROBLEMIMA U PONAŠANJU

Salovey i Mayer (1990; prema Brajša-Žganec i sur., 2014) emocionalnu inteligenciju su definirali kao skup sposobnosti koje doprinose procjeni i izražavanju emocija, procjeni emocija drugih ljudi i njihovoj upotrebi u motiviranju, planiranju i postizanju ciljeva tijekom života. Većina modela smatra da emocionalno kompetentnija djeca prilagođenije i fleksibilnije upravljaju svojim mislima i osjećajima. Relevantnim istraživanjima utvrđena je povezanost roditeljskog stila i interpersonalnih odnosa u obitelji s razvojem emocionalne inteligencije. Zaključci istraživanja upućuju na to da je emocionalna inteligencija važan preventivni i zaštitni čimbenik od nastajanja različitih poteškoća u ponašanju i eventualnog razvoja psihopatoloških poremećaja.

Osim roditeljskog stila odgoja važnu ulogu imaju i drugi čimbenici, poput kognitivnih i socioemocionalnih razvojnih procesa, temperamenta, osobnih iskustava, socijalnog modela, afektivna edukacija u školi, norme i vrijednosti zajednice, utjecaj medija, intervencijski programi i programi za razvoj emocionalne inteligencije (Matthews, Zeidner i Roberts, 2002; prema Brajša-Žganec i sur., 2014).

Odrasli mogu povoljno utjecati na razvoj emocionalne kompetencije ako s djecom otvoreno razgovaraju o emocijama, o situacijama koje izazivaju određene emocije, o riječima kojima se one imenuju te kako mogu razviti strategije kontrole kojom mogu neugodne emocije pretvoriti u ugodne ili neutralne (Denham, Mitchell-Copland, Strandberg, Auerbach i Blair, 1997; prema Brajša-Žganec i sur., 2014).

Dijete će često primjenjivati ponašanja koja iskazuju roditelji. Ako roditelj potiskuje izražavanje emocija, vjerojatno je da će takve strategije internalizirati i dijete (Thompson, 1998; prema Brajša-Žganec i sur., 2014).

Masten, Best i Garnezy (2008) proučavali su fleksibilnost kao sposobnost ili ishod uspješne prilagodbe unatoč izazovnim ili prijetećim okolnostima te su prepoznali njezin potencijal za mogući optimalni razvoj unatoč nepovoljnim uvjetima. Rezultati upućuju na važnost podrške kompetentnih odraslih koji će pravilno poticati dječji razvoj.

Razlikovanje emocija izravno je povezano sa samoregulacijom što bitno utječe na sposobnost ovladavanja stresom. Isto tako, emocionalna inteligencija majke i njezin odnos s djetetom može utjecati na izražavanje emocija. Stil sigurne privrženosti pokazuje najveću povezanost

emocionalne inteligencije djeteta sa stilom roditeljskog odgoja (Kafestios, Denham i Kochanoff, 2004, 2002; prema Brajša-Žganec i sur., 2014).

Ravnodušna, pretjerana kontrola, grubost i zanemarivanje djeteta pridonosi razvoju problema i teškoća u ponašanju djece (Vučenović, 2009; prema Brajša-Žganec i sur., 2014).

Istraživanja su prepoznala potrebu za programima razvoja emocionalne inteligencije roditelja koji bi bili usmjereni na rani razvoj osnovnih dimenzija emocionalne inteligencije djeteta i učenje obilježja stila sigurne privrženosti (Arsenio, 2003; prema Brajša-Žganec i sur., 2014).

5. ZAKLJUČAK:

Emocionalni je razvoj jedan od najvažnijih u procesu oblikovanja ličnosti. Prvi emocionalni odnos djeteta ostvaruje s primarnim skrbnikom. Smatra se da je kvaliteta te veze, odnosno privrženost, temelj za razvoj svih ostalih odnosa. Razvoj je sigurne privrženosti povezan s dosljednim, toplim i brižnim roditeljstvom. Roditelji autoritativnog stila roditeljstva općenito najbolje potiču razvoj djece, što se pokazalo istinitim i u ovom slučaju. Prestrogo discipliniranje, kažnjavanje i uskraćivanje ljubavi može nepovoljno utjecati na mnoge aspekte emocionalnog razvoja, uključujući privrženost, samoregulaciju, empatiju i emocionalnu inteligenciju. Prvi je korak prihvaćanje karakteristika djeteta, stvaranje optimalnih uvjeta za razvoj i poticanje adaptabilnog ponašanja. Najučinkovitijom metodom discipliniranja pokazala se indukcija koja će pomoći djetetu da zamijeti svoje ponašanje i kako ono utječe na druge. Na taj način roditelji mogu podržati djetetov moralni razvoj, empatiju i prosocijalno ponašanje. Djeca uče modeliranjem, imitirajući i opažajući postupke odraslih. Ukoliko roditelji ne govore o emocijama ili nemaju razvijene strategije emocionalne samoregulacije, utoliko je vjerojatno da će takva ponašanja reflektirati i djeca. Roditelji mogu pomoći djeci u razvoju emocija samosvjesnosti pravilnim davanjem upute o tome kada trebaju osjećati ponos ili krivnju kako bi ona mogla modificirati svoje ponašanje i razvijati svijest o sebi. Roditeljska podrška, strukturiranost, toplina i poticanje nezavisnosti pozitivno utječu na emocionalnu i socijalnu stabilnost i zrelost djeteta.

LITERATURA:

Berg, B., ur. (2011). *The effects of parenting styles on a preschool aged child's social emotional development*. Preuzeto 7.9.2018. s

<http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/summary?doi=10.1.1.389.9869>

Berk, L. (2015). *Dječja razvojna psihologija*. Jastrebarsko: Naklada Slap

Berk, L. (2008). *Psihologija cjeloživotnog obrazovanja*. Jastrebarsko: Naklada Slap

Brajša-Žganec, A., Lopižić, J., Penezić, Z. (2014). *Psihološki aspekti suvremene obitelji, braka i partnerstva*. Jastrebarsko: Naklada Slap

Crockenberg, S. B. ur. (1981). *Infant irritability, mother responsiveness, and social support influences on the security of infant-mother attachment*. *Child Development*. Preuzeto 7.9.2018. s

https://www.jstor.org/stable/1129087?seq=1#page_scan_tab_contents

Gordon, B. N. ur. (1983). *Maternal perception of child temperament and observed mother-child interaction*. *Child Psychiatry and Human Development*. Preuzeto 7.9.2018. s

<https://link.springer.com/article/10.1007/BF00705856>

Marvin, R. S., Pianta, R. C. ur. (1996). *Mothers' reactions to their child's diagnosis: relations with security of attachment*. *Journal of Clinical Child Psychology*. Preuzeto 7.9.2018 s

https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1207/s15374424jccp2504_8

Masten, A. S., Best, K. M., Garmezy, N. ur. (1990). *Resilience and development: contributions from the study of children who overcome adversity*. *Development and Psychopathology*. Preuzeto 7.9.2018. s

<https://www.cambridge.org/core/journals/development-and-psychopathology/article/resilience-and-development-contributions-from-the-study-of-children-who-overcome-adversity/9D84A6A2339F9B66E7B0B0D910F841CC>

Olson, S. L., Bates, J. E., Bayles, K. ur. (1990). *Early antecedents of childhood impulsivity: the role of parent-child interaction, cognitive competence, and temperament*. *Journal of Abnormal Child Psychology*. Preuzeto 7.9.2018 s

<https://link.springer.com/article/10.1007/BF00916568>

Starc, B., Čudina-Obradović, M., Pleša, A., Profaca, B., Letica, M. (2004). *Osobine i psihološki uvjeti razvoja djeteta predškolske dobi*. Golden market: Tehnička knjiga

Vasta, R., Haith, M. M., Miller, S. A. (1997). *Dječja psihologija*. Jastrebarsko: Naklada Slap